

DOI: 10.71294/ers.2020.07

Татяна Фолієва

**Критика в мережі:
нові форми вираження опозиційних настроїв
у православному сегменті інтернету**

Tatiana Folieva

**Criticism Online:
New Forms of Expressing Oppositional Opinion
in the Orthodox Segment of the Internet**

*Переклад Ольги Мухи,
Ігоря Колесника*

Abstract. Under current conditions of restricted free speech and the modern culture of digitalization, the only free platform that remains ready to accept any form of self-expression is the Internet. This is especially true of Russia, whose authoritarian system presently eschews special methods of coercion, yet nonetheless generates a constant expectation of sanctions and reprisals in citizens. This ever-present expectation causes people to choose their words cautiously and thus generates a new style of “kitchen conversations”: expressing one’s own opinion on social networks, sometimes anonymously. This is a society-wide condition, and includes the Russian Orthodox Church (Moscow Patriarchate). The article identifies three forms of non-systemic online activity: Orthodox dissident publicists, sites uniting former priests and active parishioners, and “oppositional” channels in Telegram, which have become a noticeable phenomenon both in church life and in media space. They are discussed on the sidelines of the ROC, and while individual representatives of the hierarchy may openly condemn them, the official media of the ROC cannot oppose these three forms with anything similar in terms of sheer power of

media influence. The Moscow Patriarchate is not ready for an open dialogue, as it considers non-systemic opinions to be *a priori* delusional. However, such ignorance generates intra-systemic tension, which the Moscow Patriarchate attempts to ignore until it finally manifests in the public sphere.

Keywords: religion and the Web, mediatization of religion, virtualization of religious life, religious organizations and social networks, the Russian Orthodox Church.

До того, як перейти до викладу основного сюжету, авторка хоче попередити свого читача, що всі факти приведені станом на кінець липня-серпень 2020 р., однак як діагностовані тенденції, так і спроба їх генералізації, дозволяють сподіватися, що стаття не втратить своєї академічної актуальності.

Вступ

За умов обмеженої демократії, коли перестають працювати механізми, що забезпечують плюралістичний і гласний підхід до прийняття рішень, відмінна (від панівної) думка, проявляє себе у розмаїтих формах, подекуди несподіваних. За умов обмеженої гласності й сучасної культури оцифрування, єдиним вільним майданчиком, який готовий прийняти всі форми самовираження, є мережа Інтернет. Обмеження, про які ми говоримо, є не стільки формальною заборонаю свободи вираження, скільки цензурою, яка інтеріоризується індивідами і спільнотами в умовах номінальної демократії. Авторитарна системи, навіть не застосовуючи особливих методів примусу, породжує приховане занепокоєння, постійне очікування санкцій та репресій. Це очікування спонукає до обережності у висловлюваннях і нового стилю «розмов на кухні» – висловлювання й боротьби в соцмережах, часом анонімних. У таких умовах перебуває все суспільство, зокрема, й Руська православна церква, яка, з одного боку, реагує на обмеження у рамках заданої традиції, підтримуючи державу. З іншого, окремі представники РПЦ заявляють про свою опозиційність щодо політики державної влади і вищої церковної ієрархії. Через брак доступу до офіційних дискусійних внутрішньоцерковних майданчиків (склад Міжсоборної присутності, наприклад, пропонується Патріархатом і затверджується Святим Синодом, що виключає потрапляння «сторонніх людей»), критично налаштовані члени РПЦ стають активними в соцмережах, створюють нові платформи для трансляції своїх ідей.

Метою цього нарису є аналіз такої мережевої активності, при цьому нас цікавить не стільки склад виступів, скільки форма, подача та цільова аудиторія. Попередньо коротко розглянемо, як у російській науці торкалися питання «релігія та інтернет» (на жаль, запропонувати огляд академічних напрацювань на тему «опозиційні настрої всередині Руської православної церкви» неможливо через відсутність подібних). Відзначимо також, що до «опозиційно налаштованого сегменту» я відноситиму тих, хто публічно висловлює критичні зауваження й озвучує гострі проблеми внутрішньоцерковного життя у рамках лівого лібералізму, для якого важливим є вибір поміж свободою і справедливістю (Мартынов). У релігійній сфері перед лівим лібералізмом стоїть питання вибору поміж ортодоксією та справедливістю, а метою є не захист меншин, але боротьба із нав'язаними державою та ієрархією вимогами й цінностями. Саме тому я не відноситиму до лібералів чи опозиції, до прикладу, прихильників богослужінь російською мовою (якщо вони й не згодні, то лише з радянським минулим) чи фундаменталістів, чиє протиставлення церковній владі ситуативне.

Огляд літератури

Перші наукові праці з досліджуваного питання почали виходити на початку 2000-их і на початках дослідники розглядали передовсім питання позиціонування тієї чи іншої релігійної організації в мережі (див. напр., Митрохин, 2002; Кривушина, 2003; Пелюх, 2008). На початку 2010-х рр. виникає інтерес не стільки до офіційної інституціоналізації організацій в інтернеті, скільки віртуалізації релігійного життя, появи симуляторів ритуалів та обрядів, проявів релігійного повсякдення і проблеми релігійної ідентичності у всесвітній мережі (див. напр., Медведева, 2009; Завьялова, 2012; Павличенко, 2015). У 2012 р. група під керівництвом проф. А.П. Забіяко випустила монографію «Кіберрелігія: наука як фактор релігійних трансформацій», мета якої – вивчення «значимих наслідків науково-технічного прогресу – кіберрелігійності, того релігійного новоутворення, що виникло і швидко розвивається на основі залучення людського буття до лабіринтів високих технологій» (Забіяко, 2012, с. 9). Робота, хоч і отримала прохолодні рецензії (Колкунова, 2013), попри все є певним підсумком напрацювань у цій сфері. На жаль, більшість авторів колективної монографії не продовжили своїх досліджень. В останні роки дослідження тривають у двох вказаних напрямках

(див. напр., Хандаров, 2018; Дрягалов, 2018; Буваева, 2020), однак з'явилося й нове – медіатизація релігії (Хруль, 2018; Хруль, 2019; Гришаєва, Шумкова, 2017; Гришаєва, Шумкова, 2018; Гришаєва, 2018; Островская, 2018; Островская, 2019). Теоретико-методологічно російські автори наслідують західних колег, спираючись на роботи, предовсім, Стіґа Х'ярварда, Мії Ловґайм та Ніка Кулдрі (Lovheim, 2011; Hjarvard, 2013; Couldry, 2008). Як видається, метою авторів вказаних досліджень є розуміння, як відбувається «адаптація світської логіки медіа до релігійного контексту» (Гришаєва, Шумкова, 2018, с. 293).

Якщо говорити про безпосередню базу схожих досліджень, то найчастіше це соціальна мережа «ВКонтакте» (Островская, 2018; Хандаров, 2018), що пояснюється охопленням аудиторії – дослідження ВЦИОМ¹ стверджує, що цю соціальну мережу щоденно відвідує 28 % респондентів (ВЦИОМ), а за даними компанії Brand Analytics (система моніторингу й аналізу соціальних медіа): «у цій соцмережі в листопаді 2019 р. 30,7 млн користувачів написали 556 млн публічних повідомлень, у середньому по 18 повідомлень на автора», це все дозволяє говорити про цю мережу як про лідера російського сегменту соціальних мереж (Brand Analytics). Водночас, досліджень, присвячених соціальній мережі «ВКонтакте», у кілька разів більше аналогічних, пов'язаних з іншими інтернет-спільнотами. Інтерес до Телеграму в науковому середовищі пов'язаний найперше із його блокуванням, і лише пізніше розглядаються його можливості як крос-платформного месенджера (Казанин, 2017; Кириллов, 2018; Иванов, 2019).

Таким чином, попри інтерес до теми «релігія та інтернет» та існування досліджень позиціонування релігійних організацій у всесвітній мережі, російських наукових розвідок у необхідному нам ключі, не існує.

Православні онлайн-публіцисти: Кураєв, Чапнін, Десніцкий

Передовсім хотілося би відзначити, що говорячи про певний «опозиційно налаштований сегмент» православного рунету я маю на увазі тих, кого з певною натяжкою можна віднести до ліберально налаштованих авторів. Кейс схімонаха Сергія (Романова), який на момент написання статті продовжував розвиватися,

---

¹ ВЦИОМ – Всероссийський центр вивчення громадської думки (Всероссийский центр исследования общественного мнения). – *Прим перекл.*

свідчить про те, що критика церковної ієрархії звучить не тільки з боку «лібералів», а й з боку православних фундаменталістів. Водночас, прикметно, що й сам Сергій (Романов) і його послідовники, що борються, серед іншого, зі штучним інтелектом, 5G та оцифруванням населення, активно користуються інтернетом, зокрема для розміщення відеофайлів на ютубі. Варто відзначити також, що ті про кого я говоритиму в цьому розділі, довгий час займали якщо не посади, то певні позиції в РПЦ і почали критикувати церковну владу після «опали». Можливо, конфлікт і втрата деяких ресурсів вплинули на те, що ці автори втратили занепокоєння, викликане системою й це дозволило їм говорити відкрито. Цих авторів можна віднести до окремого сегменту – вони публічні та не анонімні, претендують на інтелектуальне лідерство, займали особливі позиції в РПЦ, у них широка цільова аудиторія. Назвемо їх «інтелектуальні православні дисиденти».

Першим відомим православним інтернет-активістом був, без сумніву, диякон Андрей Кураєв, який створив свій Портал, форум і активно писав у соціальній мережі Живий Журнал (Портал; Православное кафе; ЖЖ) ще у 2000-х. Слід визнати, що священнослужитель не лише один із перших активних користувачів, але й найбільш «просунутий» – він розміщує інформацію на своїх сторінках практично у всіх соцмережах. Як відомо, о. Андрей Кураєв був виключений із професорської корпорації Московської духовної академії за епатажні публікації в блогосфері, оскільки «його діяльність у цих галузях залишається в низці випадків скандальною і провокаційною» (Кураєв исключен...). Після виключення Кураєв стає одним із найактивніших авторів, які критикують церковну ієрархію в цілому й Патріарха Кіріла зокрема, а також процеси, що відбуваються в РПЦ, як і окремих її представників.

Друга яскрава фігура сегменту – колишній відповідальний редактор «Журналу Московської Патріархії», заступник головного редактора Видавництва Московської Патріархії, а нині практично офіційний «церковний дисидент» («От поддержки государства...»). Як і у випадку з Кураєвим, С.В. Чапнін робив полемічні і провокативні зауваження ще до своєї «заборони» в РПЦ, наприклад, він у такий спосіб відгукувався про святкування Дня Перемоги: «у цієї культури формуються досить небезпечні риси... примітивне (язичницьке) розуміння патріотизму» (Чапнін), а після того, як він позбувся своєї посади, Чапнін став одним із головних критиків Московського Патріархату, наприклад характеризує РПЦ таким чином: «РПЦ як організація все менше нагадує Цер-

кву в традиційному розумінні цього слова. На Церкву схожі окремі парафії й монастирі, але не Московська патріархія як церковна структура» (Чапнін, 2019).

Діяльність цього онлайн-публіциста характеризує особливий церковний активізм у мережі. Чапнін не тільки пропонує реформи РПЦ, а і створює, наприклад, співтовариство Проект «Соборність», мета якого – збір інформації про хворих і померлих кліриків від Covid-19. Проект виник, оскільки офіційні церковні ресурси довго ігнорували це питання й не публікували тематичної інформації. С.В. Чапнін спочатку опублікував відкритий лист із проханням оприлюднити інформацію, а потім запустив власний проект, назвавши його досить символічно – «Соборність» (Священники оказались...).

Третій яскравий представник онлайнпубліцистики – д.ф.н., професор РАН Андрей Сергеевич Десніцкий. Автор відомий біблеїст, тривалий час співпрацював з Інститутом перекладу Біблії. А. Десніцкий не займав важливих позицій у РПЦ, але має серйозний соціальний статус у православних академічних колах. Як і С.В. Чапнін, А. Десніцкий виступає з різкою критикою РПЦ і у своїй колонці на порталі «Газета.ру» (Десніцкий), й у своїх інтерв'ю може дозволити собі таку неприпустиму, з погляду ієрархії, вільність: «в чомусь ієрархи РПЦ схожі на політбюро ЦК КПРС, яке було впевнене: у програмі «Час» говорять тільки чисту правду» («В чем-то иерархи РПЦ...»). Сміливо можна стверджувати, що А. Десніцкий один із найбільш популярних ліберальних православних публіцистів Росії.

Набір претензій у всіх трьох онлайн-публіцистів стандартний – надмірна централізація влади, неканонічна поведінка єпископату, корупція, бюрократизація, складна зовнішня політика РПЦ. Трое згаданих онлайн-публіцисти – це, якщо використовувати мову мережі, олдскул Інтернету, їхню роботу можна розглядати як блогінг. Швидше, це класична традиція російської інтелектуальної публіцистики, у якій всесвітня павутина виступає допоміжним інструментом. Водночас, охоплення аудиторії в цих авторів, якщо тільки судити по соціальній мережі «Ферейсбук» близько 100 тис., що можна порівняти з великими ресурсами РПЦ, наприклад, із сайтом «Православие.ру», у якого більше 100 тис. передплатників (але дивно низька активність). Цільова аудиторія цих публіцистів також досить традиційна, такий собі ліберальний середній клас, який підтримує розумну критику внутрішньоцерковного життя. Це досить монополістичне становище авторів почало вперше змі-

нюватися у 2017 р., коли в сегмент православних інтернет-ресурсів увірвався новий сайт – «Ахилла»².

«Ахилла»: інтернет-сповідь колишніх і нинішніх

Головний редактор, автор, засновник сайту «Ахилла» – Алексей Юрієвіч Плужніков. Випускник світського вузу, А. Плужніков висвячений у 2003 р. у Волгоградській єпархії, був настоятелем храму і єпархіальним цензором, у 2015 р. з особистих причин він склав із себе сан, а у 2017 р. запустив сайт (Плужніков). Перший текст, опублікований на сайті – «Маніфест Ахилла», пояснював політику редакції: «ми незалежні, і будемо говорити те, що вважаємо за потрібне, без огляду на авторитети. Але при цьому нашим завданням не є очорнення Церкви, віри або людей всередині РПЦ... ми не атеїстичний сайт, не світський, не церковний – це скоріше проєкт церковних або колишніх церковних маргіналів» (Маніфест Ахилла). «Ахилла» розповідає про внутрішньоцерковні проблеми, критикує ієрархію й надає трибуну всім, хто готовий висловитися. Матеріали сайту різноманітні за тематикою, але різні за рівнем викладу. Найпростіший формат – це передрук новин, що стосуються життя РПЦ; є колонка редактора, блог, анонімні статті та проєкт «Сповідь анонімного...» (священника, дяка, прихожанина, матінки, ченців і т.д.). Уже перші критичні публікації на сайті викликали бурхливу внутрішньоцерковну реакцію, що було обумовлено декількома факторами. По-перше, цільовою аудиторією сайту (незважаючи на заяви редакторів) не були ані церковні маргінали, ані церковні інтелектуали, а звичайні провінційні священнослужителі, задавлені побутом, єпископальним керівництвом і загальною соціальною втомою.

Сайт деконверситів став голосом мовчазної більшості і якщо Дмитрій Узланер вбачає у факті появи «Ахилла» ще одне свідчення кінця «проправославного консенсусу» (Узланер), то я швидше бачу в його появі початок нового явища – внутрішньоінституціонального прагнення до реформ і змін. По-друге, сайт говорить про гострі внутрішньоцерковні проблеми, які важко ігнорувати. Для такої закритої організації як РПЦ, публічне обговорення внутрішніх проблем і не в коментарях у одного церковного інтелектуала, а на окремому відкритому ресурсі – величезний прорив. По-третє, спрацював ефект несподіванки, зовнішня критика

---

² Ахилла: сайт. [Електронний ресурс]. Доступно за: <https://ahilla.ru/> (дата звернення: 20.11.2020).

завжди сприймалася як атеїстичний наклеп, внутрішня критика стала захоплювати своєю новизною й незвичністю. Через три роки після запуску сайту, охоплення аудиторії сайту – стабільне. У найпопулярнішої публікації «Я сподіваюся на революцію в РПЦ» («Я надеюсь на революцию в РПЦ») – понад 122 тисяч переглядів, новинний розділ збирає 1500–2500 переглядів, що свідчить про збереження інтересу до ресурсу.

Телеграм-канали: від чуток до нового богослів'я

У 2018 р. в Росії крос-платформний месенджер «Телеграм» через віяльне блокування Роскомнадзором став символом опозиційних настроїв. Блокування спричинило протилежний ефект – кількість користувачів месенджера лише за перший тиждень заборони зросла на чверть (Експерты). Месенджер стає не лише додатком для обміну повідомленнями, але й новими соціальними медіа. Головною особливістю є той факт, що ці медіа анонімні й розкрити, хто ж стоїть за окремим каналом – особлива розвага для прихильників месенджера. Анонімність зумовила одну з головних особливостей блогінгу у телеграмі – публікацію інсайдів: «Телеграм» постав як новий етап поширення цього явища... Анонімність дозволяє поширювачам інсайду не боятися за власну безпеку» (Казанин, с. 146). Первісно в просторі домінували соціально-політичні канали, але поступово діапазон розширюється, з'являються телеграм-канали, які можна ідентифікувати як «православні».

Дослідники зазначають, що «освоєння інтернет-технологій у Росії регіональною й федеральною елітами відбувається із запізненням, часто після того, як та або інша соціальна мережа вже освоєна опозиційними силами» (Казанин, с. 146). Абсолютно така ж ситуація із релігійними організаціями – на початках активні «опозиційні» ресурси й лише згодом на простори месенджера прийшли офіційні представники РПЦ. Серед багатьох каналів, пов'язаних із РПЦ варто виділити кілька найбільш яскравих у телеграмі. Я маю на увазі оригінальні й самостійні канали, а не ті, які є ресурсом для розміщення інформації з інших платформ. Наприклад, такими (вторинними щодо інших ресурсів) є канал «Кураев» (@akuraev, 8 тис. підписників), «Ахилла» (@ahilla_ru, 2 тис. підписників) та інші. Самостійними є такі канали, як «Церквач» (@cerkvach, 20 тис. підписників), «Боярыня Морозова» (@boyarynya_morozova, 4 тис. підписників), «Батюшка Лютер» (@batluter, 7 тис. підписників) та інші.

Наприклад, ось яким чином описує себе канал «Церквач»: «пропаганда здорового глузду в РПЦ. Позолочені скрепи, чокнуті старці, нажориста духовність, таємні сповіді. Кожен пост на каналі великий. Відпущення гріхів за репост». Отже, що ж розуміють під «пропагандою здорового глузду в РПЦ»? Передусім – це інсайди, саме через них «Церквач» набув своєї популярності. Рішення Святійшого Синоду (особливо, пов'язані із переміщенням ієрархів із кафедри на кафедру), фінансові питання, опис кланів РПЦ та інші питання, пов'язані із закритою і внутрішньою інформацією. І це вже не інтелектуальні дисиденти або провінційні священники – це, очевидно, ті, хто перебуває в управлінні Московського Патріархату.

Поруч із тим, що відбувається постійний деанон авторів каналу, його робота продовжується доволі успішно і, очевидно, викликає роздратування з боку ієрархів РПЦ. Наприклад, заступник голови Синодального відділу Московського патріархату в справах взаємин церкви із суспільством і ЗМІ, член Громадської палати РФ Александр Владімірович Щіпков заявив у червні 2020 р., що «анонімні антицерковні канали у Телеграмі займаються «медійним тероризмом» і виступають як нова форма переслідувань Руська православної церкви» (РПЦ назвала). Щіпков порадив не довіряти таким каналам, а самих авторів закликав «відкрийте обличчя, тоді ми з вами можемо говорити, ми зможемо відповідати на ваші питання, ми зможемо вам поставити запитання» (РПЦ назвала). У цій же заяві А. Щіпков назвав усі канали нелегітимними, закликав їм не довіряти й не контактувати: «дивовижно, коли навіть сповна відкриті представники церкви, представники церковного апарату вступають у соціальних мережах у прямий діалог із анонімними постатями» (РПЦ назвала). А. Щіпков, безсумнівно, хитрує у цій заяві, він не хоче визнавати, що за цими каналами стоять, як мінімум, «представники церковного апарату». У липні 2020 р. митрополит Іларіон (Алфеев) «порадив не довіряти інформації тг-каналів, котрі пишуть про РПЦ: вони збирають інформацію «по кутках», а джерелами в них є якісь незначні працівники церковних відділів» (Митрополит Иларион (Алфеев)). Ця заява демонструє, кого церковна ієрархія вважає джерелом інсайтів – простих працівників Московського Патріархату. І це, вважаємо, один із показників внутрішньосистемної напруги в РПЦ, оскільки злив інформації навряд чи робиться із комерційних мотивів, але або на знак протесту, або для того, щоби завдати шкоди керівництву, або всій релігійній організації.

Нещодавно активізувався й інший тип православних опозиційних каналів, їхня мета не стільки розголос інсайдерської інформації, скільки обговорення назрілих церковних реформ. Один із таких каналів – «Батюшка Лютер» і в його описі читаємо, що «оновлення – нормальний модус буття Церкви. Ми пишемо про церковну реформу. Наша мета – дати особисту й суб'єктивну відповідь на актуальні питання». «Батюшка Лютер» – це своєрідний досвід телеграм-теології, автор(и) каналу неодноразово публікували тексти, які можна назвати програмними й усі вони були присвячені реформам церкви. Наприклад, однією із перших реформ повинна стати судова, яка складається із кількох кроків – кодифікації канонічного права, перегляду всіх справ єпархіальних судів, створення апеляційної комісії тощо. «Батюшка Лютер» зберігає власну анонімність, що пояснюється в такий спосіб: «анонімність церковної критики, особливо в Телеграмі (Дуров, дякую!), розвинулася в особливий феномен. Особа автора тут смиренно відступає на другий план, а на першому плані виявляються ті проблеми та ідеї, яким він присвячує свої дописи. Можна сказати, що анонімні тг-канали – це дистильована ідейність» (допис від 2 червня 2020 р.). Очевидно, термін «дистильована ідейність» звучить гарно, але власне анонімність – це захист від реальних або віртуальних репресій.

Телеграм став тим новим майданчиком, який уможливив появу нових форм критичної православної публіцистики. Анонімність і інсайди, з одного боку, унеможливлюють встановлення авторства і отже, тут не місце інтелектуалам-дисидентам. Радше ми можемо говорити про колективне авторство, коли текст, розміщений на каналі, може належати кільком авторам і, одночасно, його атрибуція створює в кожного окремого читача свій образ дописувача. Як зазначає «Батюшка Лютер» «патріархальні спікери побоюються нас, авторів анонімних тг-каналів, оскільки не можуть точно оцінити наш статус» (допис від 2 червня 2020 р.). З іншого боку, повторюся, саме анонімність та інсайди свідчать про внутрішньосистемну напругу, що існує в РПЦ, звідси й роздратування, яке звучить у промовах ієрархів і керівництва відділів Московського Патріархату.

Підсумки

Руська православна церква, стверджує А. Десніцкій, «по суті – такий «парасольковий термін», який поєднує дуже різні групи» (Такие разные православья). Чи можна із цим погодитися? Так. Але варто враховувати й те, що така диференціація помітна лише,

якщо довго приглядатися до системи. Зовнішньому спостерігачу за православ'ям, державністю й народністю іноді не помітні внутрішньоцерковні бурі ще й тому, що найчастіше це замовчується. Ієромонах Сергій (Романов) лише привернув увагу суспільства, коли почав робити гучні заяви на ютубі, спрямовані проти світської влади. До цього кейс із Романовим ігнорувався церковними ЗМІ, оскільки функціонував за звичною схемою – немає в медіа-просторі – не існує в реальності.

Я вже вказувала, що офіційні медіа не надають майданчика для внутрішньоцерковних дискусій, критичних позицій і опозиційних заяв, що зумовило передбачуваний перехід на інші відкриті майданчики. В інтернет-епоху створення вільного і відкритого простору доступне кожному, хто володіє мінімальною комп'ютерною грамотністю. Можна зафіксувати в православному сегменті рунету три форми інтернет-активності: «модель» інтелектуального дисидента; створення сайту і групи однодумців навколо ресурсу; анонімні телеграм-канали. Офіційні медіа РПЦ МП не можуть протиставити цим трьом формам нічого аналогічного. Простий приклад – телеграм-канал Владіміра Легойди (@vladimirlegoyda), голови Синодального відділу зі взаємин Церкви із суспільством і ЗМІ Московського Патріархату, має 12 тис. підписників, що за мірками платформи небагато, а офіційний канал Патріарха Кіріла (@SlovoPatriarha) – 1.4 тисячі підписників. Звісно можна це пояснити тим, що мережа «Телеграм» – це не цільова аудиторія Патріарха, але тут швидше проблеми в роботі Відділу, яким керує Легойда.

Чим більше офіційні церковні представники публічно будуть ігнорувати обговорення внутрішньоцерковних проблем, тим більшою буде внутрішньосистемна напруга. На даний момент активність на платформі Телеграм вже дратує представників керівництва РПЦ, а що буде далі – важко передбачити. У церкві неможливі відкриті протестні ліволіберальні рухи, які, окрім усього іншого, дозволяють знизити градус суперечностей, саме тому будуть розвиватися форми медійного спротиву у всесвітній павутині.

Посилання

Ахилла: сайт (2019) *Митрополит Иларион (Алфеев) посоветовал не доверять телеграм-каналам, пишущим об РПЦ*. [Електронний ресурс]. Доступно за: <https://ahilla.ru/mitropolit-ilarion-alfeev-posovetoval-ne-doveryat-telegram-kanalam-pishushhim-ob-rpts> (дата звернення: 06.11.2020).

Ахилла: сайт (2019) *Я надеюсь на революцию в РПЦ*. [Электронный ресурс]. Доступно за: <https://ahilla.ru/ya-nadeyus-na-revoljutsiyu-v-rpts> (дата звернення: 06.11.2020).

Буваева, Г.А. (2020), “Интернет-пространство религии и «цифровизация буддизма»”, *Вестник Калмыцкого университета*, № 2 (46). С. 86–91.

ВЦИОМ. Каждому возрасту – свои сети. [Электронный ресурс]. Доступно за: <https://wciom.ru/index.php?id=236&uid=116691> (дата звернення: 06.11.2020).

«В чем-то иерархи РПЦ похожи на политбюро ЦК КПСС». Почему в Екатеринбурге произошел конфликт с Церковью? Объяснения знатока Библии. [Электронный ресурс]. Доступно за: https://www.znak.com/2019-05-23/pochemu_v_ekaterinburge_proizoshel_konflikt_s_cerkovyu_obyasneniya_znatoka_biblii (дата звернення: 06.11.2020).

Газета.ру (2013) *Кураев исключен из преподавателей духовной академии за эпатаж в блогосфере*. [Электронный ресурс]. Доступно за: https://www.gazeta.ru/social/news/2013/12/31/n_5854437.shtml (дата звернення: 06.11.2020).

Газета.ру: сайт. *Такие разные православия*. [Электронный ресурс]. Доступно за: <https://www.gazeta.ru/comments/column/desnitsky/13065409.shtml> (дата звернення: 06.11.2020).

Гришаева, Е.И. (2018), “Возможности и границы применения теории медиатизации к исследованию религии в публичном пространстве: опыт скандинавских стран”, *Вестник Ленинградского государственного университета им. А.С. Пушкина*, № 1. С. 132–141.

Гришаева, Е.И., Шумкова, В.А. (2017), “Консервативная модель православной идентичности: на материале анализа конфессиональных массмедиа”, *Вестник Ленинградского государственного университета им. А.С. Пушкина*, № 1. С. 193–204.

Гришаева, Е.И., Шумкова, В.А. (2018) “Традиционалистские православные медиа: структура дискурса и особенности функционирования”, *Мониторинг общественного мнения: экономические и социальные перемены*, № 2 (144). С. 291–308.

Десницкий, А. (2019) *Колонка на портале «Газета.ру»*. [Электронный ресурс]. Доступно за: <https://www.gazeta.ru/comments/column/desnitsky> (дата звернення: 06.11.2020).

Дрягалов, В.С. (2018), “Анализ сетевых форм религиозной жизни (на примере православия)”, *Каспийский регион: политика, экономика, культура*, № 1 (54). С. 128–134.

- ЖЖ Андрея Кураева: сайт. [Електронний ресурс]. Доступно за: <https://diak-kuraev.livejournal.com> (дата звернення: 06.11.2020).
- Забияко, А.П., Воронкова, Е.А., и др. (2012) *Киберрелигия: наука как фактор религиозных трансформаций*. Издательство Амурского государственного университета.
- Завьялова, М.В. (2012), “Игра в магию в интернете”, *Традиционная культура*, № 3 (47). С. 143–151.
- Иванов, Д.С. (2019), “Агрегация политических слухов в мессенджере Телеграм: опыт Волгоградской области 2018 года”, *Международный научно-исследовательский журнал*, № 12–2 (90). С. 156–158.
- Казанин, В.Е. (2017), “Телеграм-каналы как перспективная технология публичности власти”, *Вопросы политологии*, № 3 (27). С. 142–149.
- Кириллов, А.Г. (2018), “Телеграм-каналы как новейшая трансформация социальных медиа в условиях авторитарных режимов”, *Современный дискурс-анализ*, № 3-2 (20). С. 159–164.
- Колкунова, К.А. (2013), “Рецензия на: Забияко А.П., Воронкова Е.А., Лапин А.В., Пратына Д.А. и др. Киберрелигия: наука как фактор религиозных трансформаций”, *Религиоведческие исследования*, № 1–2 (7–8). С. 244–246.
- Кривушина, В.Ю. (2003), «Русское православие: идеологическая конструкция и интернет», *Вестник Евразии*, № 2. С. 107–113.
- Манифест Ахиллы*. [Електронний ресурс]. Доступно за: <http://ahilla.ru/manifest-ahilly> (дата звернення: 06.11.2020).
- Мартынов, К. (2018) *Чем левый либерализм отличается от правого?* [Електронний ресурс]. Доступно за: <https://postnauka.ru/faq/91852> (дата звернення: 06.11.2020).
- Медведева, Е. Н. (2009), “Проблема формирования религиозной идентичности в киберпространстве”, *Научные ведомости Белгородского государственного университета. Серия: Философия. Социология. Право*, № 8 (63). С. 72–78.
- Митрохин, Н. (2002), “Интернет – миссионерское поле или зона противостояния?”, *Интернет и российское общество: Сб. статей*. Москва: Гендальф. С. 189–210.
- Новая газета (2020) *Священники оказались в зоне риска. Прихожане призывают о них позаботиться*. [Електронний ресурс]. Доступно за: <https://novayagazeta.ru/articles/2020/04/25/85089-svyaschenniki-okazalis-v-zone-riska> (дата звернення: 06.11.2020).
- Островская, Е. (2018), “Интернет-медиатизация исповеди в среде православных сетевых vk.com сообществ”, *Logos et Praxis*, Т. 17. № 3. С. 45–58.

Островская, Е. (2019), “Медиатизация православия — это возможно?”, *Мониторинг общественного мнения: Экономические и социальные перемены*, № 5. С. 300–319.

«От поддержки государства Церковь должна перейти к поддержке гражданского общества» Возможны ли в РПЦ серьезные реформы? Интервью с «церковным диссидентом» Сергеем Чапниным. [Электронный ресурс]. Доступно за: https://www.znak.com/2019-06-14/vozmozhny_li_v_rpc_sereznye_reformy_intervyu_s_cerkovnym_dissidentom_sergeem_chapninym (дата звернения: 06.11.2020).

Павличенко, З. (2015), “Паломничество в киберпространстве”, *Вестник Кыргызско-Российского Славянского университета*. Т. 15 № 12. С. 106–109.

Пелюх, Е. (2008), “Религия и интернет (на примере движения «Фалуныгун»)”, *Религиозность в изменяющемся мире: материалы I Международной зимней религиозоведческой школы*. Волгоград: Издательство Волгоградского государственного университета. С. 110–118.

Плужников, А. (2019) «Цель “Ахиллы” – дать площадку тем, кому есть что сказать, но негде». [Электронный ресурс]. Доступно за: <https://www.colta.ru/articles/media/13974-aleksey-pluzhnikov-tsel-ahilly-dat-ploschadku-tem-komu-est-chto-skazat-no-negde> (дата звернения: 06.11.2020).

Портал диакона Андрея Кураева. [Электронный ресурс]. Доступно за: <http://kuraev.ru> (дата звернения: 06.11.2020).

Православное кафе «Миссионер». [Электронный ресурс]. Доступно за: <http://orthodoxy.cafe> (дата звернения: 06.11.2020).

Принципы сайта «Пастырь». [Электронный ресурс]. Доступно за: <https://priest.today/static/about> (дата звернения: 06.11.2020).

Ria.ru: сайт (2020) РПЦ назвала анонимные каналы в Telegram «новой формой гонений на церковь». [Электронный ресурс]. Доступно за: <https://ria.ru/20200602/1572321604.html> (дата звернения: 06.11.2020).

Узланер, Д. (2020) Конец «проправославного консенсуса»: религия как новый раскол российского общества. [Электронный ресурс]. Доступно за: https://www.nlobooks.ru/magazines/novoe-literaturnoe-obozrenie/163_nlo_3_2020/article/22227 (дата звернения: 06.11.2020).

Хандаров, Ф., Скворцов, М., Бадмацыренов, Т. (2018), “Топологические характеристики буддийского сообщества в социальной сети «ВКонтакте»”, *Социологические исследования*, № 8 (412). С. 74–82.

Хруль, В. (2018), “Медиатизация: метапроцесс, парадигма или просто модный «зонтик»?”, *Медиатизация культуры: конструирование новых текстов и практик*: Материалы Международной научной конференции (Москва, 30 ноября – 2 декабря 2018 г.). НЕОЛИТ.

Хруль, В. (2019), “Вызовы медиатизации религии в России: в поисках нормативной модели”, *Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: Литературоведение. Журналистика*, Т. 24, № 1. С. 103–108.

Чапнин, С. (2011) *Церковь, культура и русский национализм*. [Электронный ресурс]. Доступно за: <https://polit.ru/article/2011/05/05/culture> (дата звернення: 06.11.2020).

Чапнин, С. В. (2019) *Деньги, кадры, послушание. Реформирование РПЦ: что предстоит поменять после окончания эпохи патриарха Кирилла?* [Электронный ресурс]. Доступно за: <https://novayagazeta.ru/articles/2019/09/06/81865-dengi-kadry-poslushanie> (дата звернення: 06.11.2020).

Эксперты зафиксировали рост использования Telegram после блокировки. [Электронный ресурс]. Доступно за: https://www.rbc.ru/technology_and_media/19/04/2018/5ad73de09a7947ef845fao3d (дата звернення: 06.11.2020).

BrandAnalytics (2019) *Социальные сети в России: цифры и тренды, осень 2019*. [Электронный ресурс]. Доступно за: <https://br-analytics.ru/blog/social-media-russia-2019> (дата звернення: 06.11.2020).

Couldry, N. (2008), “Mediatization or Mediation? Alternative Understandings of the Emergent Space of Digital Storytelling”, *New Media and Society*, Vol. 10 Iss. 3. P. 373–391.

Hjarvard, S. (2013) *The Mediatization of Culture and Society*. London: Routledge.

Lovheim, M. (2011), *Mediatization of Religion: A Critical Appraisal*, *Culture and Religion*, Vol. 12 No. 2. P. 153–166.

References

Akhilla: sayt (2019) *Mitropolit Ilarion (Alfeyev) posovetoval ne doveryat' telegramam-kanalam, pishushchim o RPTS*. [online]. Available at: <https://ahilla.ru/mitropolit-ilarion-alfeev-posovetoval-ne-doveriyat-telegram-kanalam-pishushchim-ob-rpts> [Accessed 5 November 2020].

Akhilla: sayt (2019) *Ya nadeyus' na revolyutsiyu v RPTS*. [online]. Available at: <https://ahilla.ru/ya-nadeyus-na-revoljutsiyu-v-rpts> [Accessed 5 November 2020].

Brand Analytics (2019) *Socialnye seti v Rossii: cifry i trendy, osen 2019*. [online]. Available at: <https://br-analytics.ru/blog/social-media-russia-2019> [Accessed 5 November 2020].

Buvaeva, G. A. (2020), "Internet-prostranstvo religii i «cifrovizacija buddizma»", *Vestnik Kalmyckogo universiteta*, № 2 (46). S. 86–91.

Chapnin, S. (2011) *Cerkov, kultura i russkij nacionalizm*. [online]. Available at: <https://polit.ru/article/2011/05/05/culture> [Accessed 5 November 2020].

Chapnin, S. V. (2019) «Dengi, kadry, poslushanie. Reformirovanie RPC: chto predstoit pomenjat posle okonchanija jepohi patriarha Kirilla?». *Novaja gazeta*, № 99 ot 6 sentjabrja 2019. [online]. Available at: <https://novayagazeta.ru/articles/2019/09/06/81865-dengi-kadry-poslushanie> [Accessed 5 November 2020].

Couldry, N. (2008), "Mediatization or Mediation? Alternative Understandings of the Emergent Space of Digital Storytelling", *New Media and Society*, Vol. 10 No. 3. P. 373–391.

Desnickij, A. *Kolonka na portale «Gazeta.ru»*. [online]. Available at: <https://www.gazeta.ru/comments/column/desnitsky> [Accessed 5 November 2020].

Drjagalov V.S. (2018) "Analiz setevyh form religioznoj zhizni (na primere pravoslavija)", *Kaspijskij region: politika, jekonomika, kultura*, № 1 (54). S. 128–134.

Grishaeva, E.I. (2018), "Vozmozhnosti i granicy primenenija teorii mediatizacii k issledovaniju religii v publicnom prostranstve: opyt skandinavskih stran", *Vestnik Leningradskogo gosudarstvennogo universiteta im. A.S. Pushkina*, № 1. S. 132–141.

Grishaeva, E.I., Shumkova, V.A. (2017), "Konservativnaja model pravoslavnoj identichnosti: na materiale analiza konfessionalnyh massmedia", *Vestnik Leningradskogo gosudarstvennogo universiteta im. A.S. Pushkina*, № 1. S. 193–204.

Grishaeva, E.I., Shumkova, V.A. (2018), "Tradicionalistkie pravoslavnye media: struktura diskursa i osobennosti funkcionirovanija", *Monitoring obshhestvennogo mnenija: jekonomicheskie i socialnye peremeny*, № 2 (144). S. 291–308.

Handarov, F.V., Skvorcov, M.V., Badmacyrenov, T.B. (2018) "Topologicheskie harakteristiki buddijskogo soobshhestva v socialnoj seti «VKontakte»", *Sociologicheskie issledovanija*, № 8 (412). S. 74–82.

Hjarvard, S. (2013), *The Mediatization of Culture and Society*. London: Routledge.

Hrul, V.M. (2018) "Mediatizacija: metaprocess, paradigma ili prosto modnyj «zontik»?", *Mediatizacija kultury: konstruirovanie novyh*

tekstov i praktik: *Materialy Mezhdunarodnoj nauchnoj konferencii* (Moskva, 30 nojabrja – 2 dekabrja 2018 g.). NEOLIT.

Hrul, V.M. (2019) “Vyzovy mediatizacii religii v Rossii: v poiskah normativnoj modeli”, *Vestnik Rossijskogo universiteta družby narodov. Serija: Literaturovedenie. Zhurnalistika*, T. 24, № 1. S. 103–108.

Ivanov, D.S. (2019), “Agregacija politicheskikh sluhov v messendzhere Telegram: opyt Volgogradskoj oblasti 2018 goda”, *Mezhdunarodnyj nauchno-issledovatel'skij zhurnal*, № 12-2 (90). S. 156–158.

Jeksperty zafiksirovali rost ispolzovanija Telegram posle blokirovki. [online]. Available at: https://www.rbc.ru/technology_and_media/19/04/2018/5ad73de09a7947ef845fa03d [Accessed 5 November 2020].

Kazanin, V.E. (2017), “Telegram-kanaly kak perspektivnaja tehnologija publichnosti vlasti”, *Voprosy politologii*, № 3 (27). S. 142–149.

Kirillov, A.G. (2018), “Telegram-kanaly kak novejšhaja transformacija socialnyh media v uslovijah avtoritarnyh rezhimov”, *Sovremennyj diskurs-analiz*, № 3–2 (20). S. 159–164.

Kolkunova, K.A. (2013), “Recenzija na: Zabijako A.P., Voronkova E.A., Lapin A.V., Pratyina D.A. i dr. Kiberreligija: nauka kak faktor religioznych transformacij”, *Religiovedcheskie issledovanija*, № 1–2 (7–8). S. 244–246.

Krivushina, V.Ju (2003), “Russkoe pravoslavie: ideologicheskaja konstrukcija i internet”, *Vestnik Evrazii*, № 2. S. 107–113.

Kuraev iskljuchen iz prepodavatelej duhovnoj akademii za jepatazh v blogosfere. [online]. Available at: https://www.gazeta.ru/social/news/2013/12/31/n_5854437.shtml [Accessed 5 November 2020].

Lovheim, M. (2011), *Mediatization of Religion: A Critical Appraisal*, *Culture and Religion*, Vol. 12 No. 2. P. 153–166.

Manifest Ahilly. [online]. Available at: <http://ahilla.ru/manifest-ahilly> [Accessed 5 November 2020].

Martynov, K. (2018) *Chem levyy liberalizm otlichaetsja ot pravogo?* [online]. Available at: <https://postnauka.ru/faq/91852> [Accessed 5 November 2020].

Medvedeva, E. (2009), “Problema formirovanija religioznoj identichnosti v kiberprostranstve”, *Nauchnye vedomosti Belgorodskogo gosudarstvennogo universiteta. Serija: Filosofija. Sociologija. Pravo*, № 8 (63). S. 72–78.

Mitrohin, N. (2002), “Internet – missionerskoe pole ili zona protivostojanija?”, *Internet i rossijskoe obshhestvo*: Sb. statej. Moskva: Gendalf. S. 189–210.

Novaja gazeta (2020) *Svjashhenniki okazalis v zone riska. Prihozhane prizyvajut o nih pozabotitsja*. [online]. Available at: <https://novayagazeta>.

[ru/articles/2020/04/25/85089-svyaschenniki-okazalis-v-zone-riska](https://www.znak.com/2019-06-14/vozmozhny-li-v-rpc-sereznye-reformy-intervyu-s-cerkovnym-dissidentom-sergeem-chapninym) [Accessed 5 November 2020].

«*Ot podderzhki gosudarstva Cerkov dolzhna perejti k podderzhke grazhdanskogo obshhestva*» *Vozmozhny li v RPC ser'eznye reformy?* Intervju s «cerkovnym dissidentom» Sergeem Chapninym. [online]. Available at: <https://www.znak.com/2019-06-14/vozmozhny-li-v-rpc-sereznye-reformy-intervyu-s-cerkovnym-dissidentom-sergeem-chapninym> [Accessed 5 November 2020].

Ostrovskaja, E. (2018), "Internet-mediatizacija ispovedi v srede pravoslavnyh setevyh vk.com soobshhestv", *Logos et Praxis*, T. 17 № 3. S. 45–58.

Ostrovskaja, E. (2019), "Mediatizacija pravoslavija – jeto vozmozhno?", *Monitoring obshhestvennogo mnenija: Jekonomicheskie i socialnye peremeny*, № 5. S. 300–319.

Pavlichenko, Z. (2015), „Palomnichestvo v kiberprostranstve”, *Vestnik Kyrgyzsko-Rossijskogo Slavjanskogo universiteta*, T. 15 № 12. S. 106–109.

Peljuh, E. (2008), "Religija i internet (na primere dvizhenija «Falungun»)”, *Religioznost v izmenjajushhemsja mire: materialy I Mezhdunarodnoj zimnej religiovedcheskoj shkoly*. Volgograd: Izdatel'stvo Volgogradskogo gosudarstvennogo universiteta. S. 110–118.

Pluzhnikov, A. «*Cel "Ahilly" – dat ploshhadku tem, komu est chto skazat, no negde*». [online]. Available at: <https://www.colta.ru/articles/media/13974-aleksey-pluzhnikov-tsel-ahilly-dat-ploshhadku-tem-komu-est-chto-skazat-no-negde> [Accessed 5 November 2020].

Portal diakona Andreja Kuraeva. [online]. Available at: <http://kuraev.ru> [Accessed 5 November 2020].

Pravoslavnoe kafe «Missioner». [online]. Available at: <http://orthodoxy.cafe> [Accessed 5 November 2020].

Principy sajta «Pastyr». [online]. Available at: <https://priest.today/static/about> [Accessed 5 November 2020].

RPC nazvala anonimnye kanaly v Telegram «novoj formoj gonenij na cerkov». [online]. Available at: <https://ria.ru/20200602/1572321604.html> [Accessed 5 November 2020].

Takie raznye pravoslavija. [online]. Available at: <https://www.gazeta.ru/comments/column/desnitsky/13065409.shtml> [Accessed 5 November 2020].

Uzlaner, D. (2020) *Konec «pravoslavnogo konsensusa»: religija kak novyj raskol rossijskogo obshhestva*. [online]. Available at: https://www.nlobooks.ru/magazines/novoe-literaturnoe-obozrenie/163_nlo_3_2020/article/22227 [Accessed 5 November 2020].

«*V chem-to ierarhi RPC pohozhi na politbjuro CK KPSS*». Pochemu v Ekaterinburge proizoshel konflikt s Cerkovju? Objasnenija znatoka Biblii. [online]. Available at: https://www.znak.com/2019-05-23/pochemu_v_ekaterinburge_proizoshel_konflikt_s_cerkovyu_obyasneniya_znatoka_biblii [Accessed 5 November 2020].

VCIOM. *Kazhdomu vozrastu – svoi seti*. [online]. Available at: <https://wciom.ru/index.php?id=236&uid=116691> [Accessed 5 November 2020].

Zabijako, A., Voronkova, E. i dr. (2012), *Kiberreligija: nauka kak faktor religioznych transformacij*. Izdatelstvo Amurskogo gosudarstvennogo universiteta.

Zavjalova, M. (2012), “Igra v magiju v internete”, *Tradicionnaja kultura*, № 3 (47). S. 143–151.

ZhZh Andreja Kuraeva. [online]. Available at: <https://diak-kuraev.livejournal.com> [Accessed 5 November 2020].